

[0667] TA DE STUDZJEDEI OER 'IT FRYSK EN SYN NOARM'*Pieter Breuker**Summary*

This article serves as an introduction to the published versions of the lectures delivered during a conference (April 22, 1988) organised by the Frisian Institute of the State University of Groningen about 'Frisian and its standard'. It consists of seven sections, which summarise as follows:

- 1. the direct reason for the 'standardisation day' and a brief sketch of the themes of the four lectures;*
- 2. an overview of recent research and other work on Frisian standardisation;*
- 3. a concise character sketch of the Frisian-Dutch bilingual situation;*
- 4. a description of the standard as implemented in 1985 by the Algemeene Fryske Underrjocht Kommissje (= General Frisian Education Board);*
- 5. some backgrounds of standardisation, e.g. the ignorance concerning (the extent of) Dutch interference;*
- 6. some pros and cons of standardisation;*
- 7. a short bibliography of works on the standardisation of present-day West-Frisian.*

Oanrin

Op 22 april fan dit jier hâlde it Frysk Ynstitút fan de Ryksuniversiteit Grins foar sa'n hûndert oanwêzigen in stúdzjedei oer 'It Frysk en syn noarm'. De direkte oanlieding ta dy dei wie it beslút út 1985 fan de A(lgemeene) F(ryske) U(nderrjocht) K(ommissje) oangeande de noarm, dat der yn it koart op del komt, dat de AFUK allinne dy foarmen tastean wol dy't yn it saneamde hânwurdboek fan de Fryske Akademy (twa dielen, ferskynd yn 1984-1985) opnommen binne en by farianten dêryn de fierst fan it Hollânsk ôfsteande foarm oanrikkemandearret. In wichtich doel fan de stúdzjedei wie om dat beslút, dat sûnder mis as in belangrike stap op wei nei fierdere normearring sjoen wurde moat, yn in breder ramt te setten. De lêzingen fan dy dei ferskine yn dit dûbelnûmer fan *Us Wurk*.

As earste komt R. Straatsma; direkteur fan de AFUK, oan it wurd. Yn syn bydrage jout Straatsma in koart histoarysk oersjoch (mei de klam op de lêste tsien jier) fan it krewearjen fan de AFUK op noarmmêd. De AFUK hat as kursusunstitút en edukative útjouwerij direkt mei de noarmproblematyk te krijen. Dêrby giet Straatsma fansels ek yn op it beslút fan 1985.

Yn dat beslút spilet, sa't ik al neamd ha, it hânwurdboek fan de Fryske Akademy in sintrale rol. Oan de hân fan ûnder mear dat wurdboek hifket K. v.d. Veen, haad fan de fakgroep leksikografy fan de Fryske Akademy, troch Van der Woude sinjalearre normearringstindinzen fan de lêste hûndert jier yn it Frysk.

Mei troch Van der Veen syn lêzing wurdt de (foar in grut part ymplisite) noarm dêr't it hânwurdboek en dus ek it AFUK-beslút op basearre is, taljochte en ferdúdlike.

It AFUK-beslút jildt yn alle gefal foar it eigen personiel, ynklusyf de lesjouwers, en foar de skriuwers dy't by dy ynstelling publisearje. De AFUK hopet lykwols, dat it meidertiid yn brede rûnten oannommen wurde sil. Under mear om nei te gean hoe't noarmbewuste taalbrûkers oer alderhanne noarmaspekten tinke, hat de tredde sprekker, P. Breuker, universitêr dosint foar twataligens, taalbehearsking en taaldidaktyk oan it Frysk Ynstitút fan de Ryksuniversiteit Grins, de miening datoangeande fan literêre skriuwers yn it Frysk en AFUK-lesjouwers ynvintarisearre en becommentarrearre.

De lêste ynlieder, A. Wadman, literêr skriuwer, literêr kritikus en âld-dosint Nederlânsk, ûndersiket tsien Fryske proazawurken út de jierren 1985-1987 op foarmen dy't of as argaïsmen of as Hollanisten karakterisearre wurde kinne. Hy basearet him yn syn oardiel op de noarm fan it wurdboek en op syn eigen noarmbesef. Wadman giet ek yn op it ferskynsel fan "turbo-taal", dat foaral ûnder jongeren te finen is.

2. Resint ûndersiik en oar wurk op it mêd fan de noarm

It grutte tal oanwêzigen op de stúdzjedei wie net hielendal in ferrassing: der is in noch hieltiten tanimmende belangstelling foar de noarmproblematyk fan it Frysk. De belangrykste reden dêrfoar soe wolris wêze kinne, dat de noarm fan it Frysk noch net botte fêst stiet, hielendal net yn fergeliking ta dy fan in kultuertaal as it Nederlânsk. Der is yn it Frysk in protte ûnwissens en ûnwittendheid. Ear't ik dêr op yngean, wol ik earst in oersjochje jaan fan stúdzje en wurk op it mêd fan de noarm. My beheinend ta de lêste tsien jier neam ik:

- it, foar Fryske ferhâldingen hielendal, grutte tal publikaasjes oer noarm (in oersjoch is te finen yn § 7);
- it oan 'e oarder stellen fan de noarmproblematyk yn wittenskiplike lêzingen (byg. foar it Taalkundich Wurkferbân fan de Fryske Akademy), op kongressen (byg. dy yn 1978 en 1983 fan de Ynteruniversitêre Stúdzjerie Frysk, de taalkundedei yn 1988 fan it Frysk Ynstitút) en yn ûnderwiisfermiddens (byg. AFUK, Provinsjale Underwiisried fan Fryslân);
- it royale omtinken dat it ûnderwerp yn ûnderwiis en learmiddels krijt;
- it ynstellen troch de AFUK fan de kommisjes Taalsoarch (1978) en Taalnoarm (1985);
- de belangstelling fan de kant fan de media (sûnt 1 maart 1980 stiet de rubryk 'De Taalspegel' alle dagen yn 'e *Leeuwarder Courant*: de dêryn brûkte termen "min" en "geef Frysk binne in begryp yn Fryslân" wurden; in oar foarbyld is *Omrop Fryslân*, dy't ek sûnt 1980 in taalrubryk hat dêr't gauris noarmeasken yn behannele wurde; yn it winterhealjier 1986-1987 hat in AFUK-meiwurkster

har dwaande hâlden mei taalgebrûk en taalnoarm fan de meiwurkers fan *Omrop Fryslân* (Straatsma-Westerhof 1988: 10-11);

- de bydrage fan de provinsjale oerheid, yndirekt troch byg. it ynstellen yn 1980 fan in taalbuero oan de Fryske Akademy, dat him 'op wittenskiplike basis' dwaande hâldt mei 'taalûntjouwing, -bystân en -útbou' (Beliedsrapport 1984: 20), direkt troch byg. it fêststellen fan in normearingsaspekt by útstek, de stavering, dy't sûnt 1 jannewaris 1980 offisjeel foarskreaun is yn ûnderwiis en amtlik ferkear, en ûnderwilens algemien akseptearre is. Ek de stavering fan de frjemde wurden, ynfierd yn 1982, is troch de provinsje regele. Dat de provinsjale oerheid sa'n ynfloed hawwe wol, moat ferklearre wurde út har taalbelied, dat benammen rjochte is op ferfrysing fan it ûnderwiis en it amtlik ferkear.

Konkludearjend kin sein wurde, dat de noarmproblematyk de lêste jierren permanint aktueel is. De yn de paragraaf hjirnei te beskriuwen tindinzen, dy't foar in part tsjin inoar yngeane, hawwe de diskusje oer de noarm yntinsivearre.

3. Koarte karakteristyk fan de Frysk-Hollânske twatalige sitewaasje

It Frysk is tige yn beweging: sosjale posysje, tal sprekkers en taalkundige grinzen lizze net fêst. Sûnder folslein wêze te wollen, jou ik hjirûnder in stikmannich skaaimerken fan de twatalige sitewaasje yn Fryslân. Ik behein my dêrby ta it Frysk en it Nederlânsk.

- de Frysktaligen binne homogeen twatalich, sy hawwe neist har memmetaal Frysk) 'een tweede taal moeten leren, veelal uit sociaal-economische noodzaak voor een volwaardig functioneren in hun samenleving' (Pietersen 1980²: 59);
- it Frysk sit hjoeddedei earne tusken dialekt en kultuertaal yn. Sûnt de Romantyk striidt de Fryske Beweging, d.w.s. 'de kategory minsken dy't aktyf, al of net yn organisearre ferbân, de Fryske taal befoarderet' (sj. V.d. Veen syn bydrage oan dizze bondel, s. 115), foar it Frysk. Dat krewearjen is net alhiel sûnder fertuten bleaun: neffens Pietersen, de grûnlizzer fan de taalsosjology yn Fryslân, is it Frysk ûnderweis fan in diglossia- nei in ambilinguale sitewaasje, m.o.w. de ieuwenlange funksjonele ferdieling tusken Frysk (dialekt) en Hollânsk kultuertaal) wurdt trochbrutsen, der 'is sprake van een voorzichtige ontwikkeling naar gelijkberechtiging van het Fries en Nederlands' (Pietersen 1980²: 68). Ut in oare resinte taalsosjologyske stúdzje docht bliken, dat ta in hichte fan in beskieden ferfrysing praat wurde kin troch statusferheging en in beheinde domeinferovering, benammen fan it ûnderwiis en it amtlik ferkear (Gorter e.o. 1984: 416):
- de tuskenposysje fan it Frysk wurdt ek dúdlik as men sjocht nei de troch De Vries út de ynternasjonale literatuer oanhelle kritearia dy't beskiedend achte wurde toar in kultuertaal. De Vries sitearret Stewart, dy't de skaaimerken fitalens, histoarisiteit, autonomy en standerdisearring fan belang achtet, wylst Haugen wiist op seleksje (bewuste kar út dialektfoarmen en it kommen ta ynsidintele nijfoarming), kodifisearring (it fêstlizzen yn wurdboeken en gram-

matika's), elaboraasje (kontinue oanpassing oan feroarjende maatskiplike en kulturele omstannichheden) en fersprieding (troch ûnderwiis en media). 'Voor de verspreiding van een standaardtaal wordt het voorts onontbeerlijk geacht, dat de vastgestelde norm geaccepteerd wordt, wat een in de taalgemeenschap aanwezige taalwil veronderstelt' (De Vries 1987: 128-129). Hiel globaal kin steld wurde, dat it Frysk min ofte mear, mar noait hielendal, oan de neamde kritearia foldocht;

- de beskieden ferfrysking weacht net op tsjin 'een veel sterker proces van vernederlandsing, met als gevolg dat het Nederlands op veel grotere schaal en veel dieper in alle domeinen is doorgedrongen [...]. Zowel de migratie naar Friesland toe, als de interne migratie hebben de vernederlandsing in de hand gewerkt. De faktor taaloverdracht werkt ook in de richting van het Nederlands' (Gorter e.o. 1984: 416). In pear sifers ta yllustraasje:

	1967	1980	1982	1987
Frysk prate kinne:	83	73/76 ¹	76	73
Thús Frysk prate:	71	56	54	52

It giet hjirre om persintaazjes fan it tal ynwenners fan Fryslân fan 12 jier en âlder resp. 18 jier en âlder (boarnen: Pietersen 1969: 64; Gorter e.o. 1984: 117, 170; Jonkman 1987: 2-3). As boppeneamde ûntjouwing trochset, wurdt it Frysk net allinne yn sosjaal, mar meikoarten ek yn numeryk opsicht in minderheidstaal;

- der is yn taalkundich opsicht in bûtengewoan grutte besibbens tusken Frysk en Hollânsk, it meast op it gebiet fan it idioom, de semantyk en de syntaksis; de oerienkomsten nimme noch hieltiten ta;
- omdat it Frysk al ieuwenlang hast allinne op dialektivo funksjonearre hat, fertoant de wurdfoarrie grutte lakunes, byg. op it mêd fan keunst, kultuer, ûnderwiis, wittenskip en technyk; tekoarten yn de wurdfoarrie wurde, al of net yn ferfryske foarm, út of fia it Hollânsk oanfolle. De ynfloed fan it Hollânsk giet lykwols gâns fierder: it Frysk nimt ek hiel "gewoane" wurden oer en fierder ferhollânsket ek de struktuer fan it Frysk op alle grammatikale nivo's (Breuker 1979: 51-57; Breuker e.o. 1984);
- it Frysk is in abstraksje: der moat yn dit ferbân yn alle gefal ûnderskied makke wurde tusken sprek- en skriuwtal en tusken de haaddialekten. It Frysk funksjonearret alderearst as sprektaal (sj. foar sifers hjirboppe). Yn 1980 koe mar 11% fan de Friezen fan 12 jier en âlder Frysk skriuwe (Gorter e.o. 1984:

¹. Yn de eigen stekproef fan Gorter e.o. is it persintgaze 73, yn de oan Pietersen 1969 oanpaste stekproef (sûnder Stellingwerven en eilannen) 76.

- 96). It tal Friezen dat ek werklik geregeldwei Frysk skriuwt, leit noch folle leger 1 à 2 % (Gorter e.o. 1984: 100);
- de sprektaal wurdt tige sterk beynfloede troch it Hollânsk. De trochsneed brûker is him dat net of yn alle gefal ûnfoldwaande bewust (Gorter e.o. 1984: 380) en hat der ek net folle lêst of skea fan: hy wurdt oer it algemien net ferge op it brûken fan "goed" Frysk. Yn de skriuwtaal wurdt algemien besocht om de Hollanisten safolle mooglik te kearen, óf troch de oarspronklik Fryske eleminten te bewarjen óf troch ynfiering fan neologismen of purismen. Dêrneist nimt de skriuwtaal ferâlderjende of ferâldere wurden (argaismen) op. Der is yn de rin fan de iuwen in soarte fan noarm foar (benammen) it skreaune Frysk ûntstien, dy't foaral te finen is yn wurdboeken, grammatika's en de literêre produkten;
 - it Frysk hat trije haaddialekten: Klaaifrysk, Wâldfrysk en Súdhoeksk. De trije fariëteiten funksjonearje hast allinne as sprektaal. De ferskillen, dy't foaral op fonologysk mêd lizze, binne relatyf sjoen lyts en jouwe as regel gjin oanlieding ta inoar net begripen. Der is noch altiten in direkte relaasje tusken it normearre (skreaune) Frysk, it Standertfrysk, en de neamde dialekten, al is der neffens V.d. Veen (sj. s. 124-125) yn de wurdboeken in tanimmende foarkar foar it (West)Klaaifrysk, alteast op fonologysk nivo (mar dêr lizze de ferskillen tusken de haaddialekten dus alderearst) en al liket it stribjen fan de AFUK om ta in skerper begrinzge noarm te kommen yn deselde rjochting te gean. Ik kom dêr aanst noch op;
 - foar safier't it Frysk yn offisjele domeinen (byg. ûnderwiis, amtlik ferkear, media) brûkt wurdt, is der in foarkar foar Standertfrysk, hielendal as it om skriuwtaal giet. Dat jout tagelyk oan, dat it Standertfrysk yn fergeliking ta de trije haaddialekten in beskate macht en status hat. Tusken dy trije dialekten besteane datoangeande foar 't neist minder grutte ferskillen, wat lykwols noch net sizze wol, dat 'De Friese dialekten ... over het algemeen geen sociale indikatie [geven]' (Feitsma 1971: 7). It is algemien bekend, dat it Súdhoeksk faak as net "echt", "goed" Frysk besjoen wurdt, sawol troch Súdhoeksters sels as troch oare Friezen. Dy miening is hiel dúdlik werom te finen yn myn enkête ûnder de literêre skriuwers en AFUK-lesjouwers (sj. 161-162) en ek út in taalattitudeûndersiik nei in stikmannich Fryske taalfariëteiten docht bliken, dat it Súdhoeksk 'op de factor attractiviteit en het kenmerk intelligentie negatiever gewaardeerd [werd] dan het Standaardfries' (Jonkman 1982: 64). Der sil lykwols noch gâns ûndersiik nedich wêze om wat mear ynsicht te krijen yn taalmacht en -status fan it Frysk en syn dialekten (sj. ek V.d. Veen, s. 111-112).

4. De taalnoarm fan de AFUK

De ûndúdlike sitewaasje dêr't it Frysk yn ferkeart, mei as gefolch in grut tal al, miskien wol, miskien net en absolút net tastiene foarmen, hat foar it Algemien Bestjoer fan de AFUK mei reden west om op 14 juny 1985 in beslút te nimmen 'oangeande de taalnoarm fan de AFUK'. Belangrykste eleminten út dat beslút

binne, sa't wy al sjoen hawwe, dat it nije hânwurdboek fan de Fryske Akademy 'in binend foarskrift [is] foar elkenien dy't foar de AFUK wurket' en dat 'Yn gefallen dat it wurdboek mear mooglikheden jout, wylst de iene dúdlik Frysker is as de oare, ... de AFUK leafst de meast Fryske foarm oanhâlde [wol]. Dat is lykwols gjin foarskrift, mar in oanrikkemandaasje' (Hiemstra 1987: 84).

De AFUK hie yndertiid trije konkrete motiven om boppeneamd beslút te nimmen:

'a. der libbe yn 't algemien yn it AFUK-wurk it besef dat der dúdlike(r) grinzen komme moasten foar wat as goed/akseptabel Frysk rekkene wurde koe (in taalideologysk motyf).

b. der wie om didaktyske redenen ferlet fan in (mear) ienriedige line yn wat as akseptabel Frysk rekkene wurde koe (y.f.m. de ferantwurdlikens fan de AFUK as kursusynstitút en as edukative útjouwerij).

c. der wie ek om praktyske redenen ferlet fan in mear ienriedige line om't bliken die dat hieltyd wer op 'e nij ûnderhannele wurde moast oer it taalgebrûk mei skriuwers en oersetters dy't yn opdracht fan de AFUK wurk leveren' (Jelsma 1988: 70).

Sûnt 1985 hat de AFUK fierder arbeide oan de noarm. De kommisje Taalnoarm hat op 't heden in tige lange list mei farianten út it hânwurdboek ûnder hannen en hat as taak binnen dy farianten saneamde foarkarsfoarmen oan te wizen. De mieningen dêroer rinne yn de breed gearstalde kommisje, dêr't ik sels sûnt septimber 1985 lid fan bin, faak útinoar; foaral oer de farianten op dialektysk mêd (en dy meitsje fierwei it grutste part út) wurdt ûngelikens tocht: al of net in kar meitsje. Dy kar wurdt net makliker no't bliken docht, dat it hânwurdboek lang net altiten konsekwent is yn it brûken fan in beskate noarm.

De regel dat skriuwers dy't by de AFUK publisearje, har oan de foarskreaune noarm hâlde moatte, hat ûnderwilens ek al spanningen jûn. Ien fan de skriuwers dêr't de AFUK skeel mei krigen hat, is Eppie Dam: 'Yn 1986 skreau ik [ntl. Eppie Dam] foar in AFUK-jongereinbondel (dy't meikoarten ûnder de titel "Skroei" ferskine sil) it ferhaal "Mear as in aardichheidsje". It soe bliken dwaan in tige tapaslke titel te wêzen, want in healjier lang hat it ferhaal de ynset west fan in langtriedderige toulûkerij tusken skriuwer en útjouwer, mei as striidpunt de gevens fan it Frysk. De AFUK hantearret as noarm it Frysk fan it Akademy-wurdboek. Elk wurd dat dêrbûten falt, wurdt yn prinsipe net akseptearre. Nei sa'n fyftjin konfliktpunten werombrocht te hawwen ta trije, bleauwen wy dêrop stykjen. *Nergens, gebeure en spijselje* woe ik net feroare hawwe yn *nearne, barre* en *skoaltsjeskûlje*. Op it útstel fan de AFUK om dy wurden dan mar te mijen en in omskriuwing foar kar te nimmen, koe ik útsoarte net yngean. Ik woe dy wurden no krekt al brûke. In wurd as *spijselje* hat in folslein eigen, emoasjoneel laden betsjutting, en dy reitsje ik kwyt yn alternativen as: *skoaltsjeskûlje, skûltsjemeitsje, skûltsje sette, in skûdeltsje meitsje, fersomje* of *der net wêze*. Ik koe net oars as lûk it ferhaal werom' (Dam 1987: 5).

Der is gjin reden om deroan te twiveljen, dat beide partijen it bêste mei it Frysk foar hawwe. Doch ûntstiet in blykber net op te lossen konflikt. Om dêr wat mear sicht op te krijen, wol ik yn de folgjende paragraaf yngean op in stikman-

nich praktyske en prinsipiële kanten dy't oan normearjen (yn de Fryske sitewaasje) fêstsitte.

5. *Inkelde achtergrûnen fan normearring*

It is goed jin te realisearjen, dat opfettingen oer noarm altiten in ideologyske achtergrûn hawwe. Men kin jin yntinke, dat it teoretysk sjoen mooglik wêze moat om alle ynformaasje te garjen dy't nedich is om in stânpunt oer de noarm ynnimme te kinnen. Ta dy ynformaasje heart yn alle gefal in objektive, kontrolearbere en yn prinsipe folsleine beskriuwing fan sawol de linguistyske as sosjolingvistyske data yn de Frysk-Hollânske twatalichheids-sitewaasje. Elkenien hat dan deselde ynformaasje ta syn foldwaan. Wat er dêr mei docht, wurdt lykwols troch persoanlike, subjektive faktoaren beskaat. Sa is it te ferklearjen, dat, hoewol't 'achter' in Hollanisme is, de iene wol *achtergrûn* skriuwt en de oare net. Noarmdiskusjes rinne faak út op it befjochtsjen fan in gelyk dat der net is. Wa't dat goed beseft, sil net oars as foarsichtich wêze kinne mei it útsprekken fan in miening oer de noarm.

Dy needsaak wurdt nammerste twingender as hieltiten wer bliken docht, dat de feitlike kennis fan noarmsaken yn 'e regel net oerhâldt. Sa is it my faak opfallen, dat boekbesprekkers (en dy soenen har taal dochs kenne moatte) guon taalfoarmen oansjogge foar ynterferinsjes en dy dêrom ôfwize, wylst it yn feite om dialektfoarmen giet. Wat it net werkennen fan ynterferinsjes oangiet, kinne wy foar it foarbyld fan myn stelling hiel ticht by hûs bliuwe. Sjoen de taalkundige kritearia dy't jilde foar niisneamde bondel *Skroei*, mei men oannimme, dat de gearstallers dêr gjin ynterferinsjes yn tasteane dy't net yn it hânwurdbok opnommen binne. It tilt der lykwols fan op. Ik jou in lytse seleksje (sj. ek Wadman syn bydrage, s. 211): 'Ik gean der fan oer myn nekke' (s. 7), 'der kamen alle gearre lytse plantsjes by him boppe driuwen' (dêr sitte sels twa flaters yn) (12), foar sa'n rjochtse bal foel er ôfgrysluk ta' (22), 'gesanik' (65), 'baande er him in paad' (97), 'Gjin iene rotmoer!' (102), 'hat ús ferlinkt' (107), 'se wol graach mei dy fint de koffer yn' (110), 'oerdondere' (112), 'bleau ... fuort' (126), 'knoerhurd' 147), 'en wer stil foel' (148), 'It makket gjin hout út' (151), 'Wist ik folle' (156), 'De oaren binne ôftaaid' (157), 'pikerich' (161) en 'ik kin it tsjin mysels oer net meitsje' (164-165) (Jelsma en Riemersma 1987). Myn ûnderfining is oars, dat elke Frysktalige, hoe taalbewust ek, *ûnopsetlik* Hollanismen brûkt, ek op papier. De oarsaak dêrfan moat socht wurde yn in kompleks fan faktoaren, lykas: de grutte taalkundige besibbens tusken Frysk en Hollânsk, it plak fan it Frysk tusken dialekt en kultuertaal en de dêrmei gearhingjende ûnwissens oangeande de noarm en fierder ek de ûnkunde, net allinne troch in tekoart oan ûnderwiis, mar ek troch it überhaupt te min konfrontearre wurden mei Frysk.

Der is noch in oar algemien punt dêr't ik hjirre graach op wize wol: men kin dan miskien achter de studeartafel noch wol "de" noarm fêststelle, it ynfieren dêrfan is in hiel oar ding. Der moat altiten in hiel direkte relaasje wêze tusken

wat men as taalkundige of purist propagearret en wat maatskiplik winsklik en mooglik is. Salang't it Frysk yn haadsaak op dialektivo funksjonearret, sil yn in eventueel normearingsproses tige rekken hâlden wurde moatte mei dialektfarianten, mar as dêr foar it Frysk him hieltiten mear ûntjaan soe yn de rjochting fan in kultuertaal, dan soe de ynfloed fan de dialekten geandewei en min ofte mear fansels lytser wurde (sjoch fierder Breuker 1983: 137-138).

Ut it foargeande is, hoopje ik, dúdlik wurden, dat der oan normearjen nuodlike kanten sitte. It fierder fersprieden en ynfieren fan in noarm sil alderearst in taak fan it ûnderwiis wêze. De begjinsitewaasje fan de learlingen is lykwols troch ferskil yn taalachtergrûn (byg. al of net Frysktalich fan-hûs-út, (by Frysktaligens) ferskillende dialektachtergrûn, ûngelikense skoaloplieding yn Frysk) faak tige heterogeen (sj. ek Breuker e.o. 1982: 65-78), wat it oannimmen fan ien, fêste noarm allinne mar lestiger makket. Moat men de dialektfarianten yn it ûnderwiis oan in Noardklaaifryskpratende basisskoallearling en in Hollânsktalige emigrant út Amsterdam oer ien kaam helje, binne alle ynterferinsjes ûnder alle omstannichheden altiten like fertocht (men soe differinsjearje kinne neffens byg. soarten fan ynterferinsjes, tekstsoarte, leeftiid en doelgroep) mei der ek ferskil wêze tusken sprek- en skriuwtaal ensfh? Op it gefaar ôf om dochs yn ûnferantwurde simplifikaasjes te ferfallen, wol ik besykje om ris in oersjochje te meitsjen fan arguminten dy't foar en tsjin normearing pleitsje, dêrby wer útgeande fan de hjoeddeiske sitewaasje dêr't it Frysk yn ferkeart.

6. Foar- en neidielen fan normearing

Normearing is needsaaklik, sil it Frysk yn taalkundich opsicht as selsstannige taal bestean bliuwe. De sprektaal - en wy hawwe sjoen, dat it Frysk foaral as sadanich funksjonearret - is hurd op wei om op alle nivo's te ferhollânskjen. Dy ynfloed is sa grut (yn de útspraak fansels, mar byg. ek yn idiomatyske útdrukkingen), dat it ek konsekwinsjes hat foar de skriuwtaal. In fierdergeande normearing sil foaral ynfloed hawwe op de skriuwtaal, net of amper op de sprektaal fan de trochsneed Fries (d.w.s. miskien wol 99% fan alle Fryskpratenden), in sitewaasje dy't no ek al bestiet. De kâns, dat dy trochsneed taalbrûker dan it normearre (skreaune) Frysk as in op syn minst ûneigen taal oanfielt en syn eigen (sprutsen) taal as minderweardich, liket my reëel ta. It is de fraach oft de distânsje tusken sprek- en skriuwtaal no al net sa stadichoan in krityske grins berikt hat: neist de taalkundige ferskillen spylje ek ferskillen yn status en funksje mei. De faak wat keunstmjittige kanten dy't der oan Frysk as skriuwtaal sitte, wurde net neutralisearre troch in dêrop lykjende, rûnom te hearren boppedialektale sprektaal (sa't dy yn 'e foarm fan it sprutsen Rânestêddialekt wol neist it A(B)N stiet). Normearing soe idealiter fansels fia direkte en yndirekte wei ek de sprektaal omfiemje moatte, mar de kâns dêrop liket my, sjoen de swakke sosjale posysje fan it Frysk, lyts ta.

Der sit noch in twadde bedriging oan in fiergeande ferhollânsking fêst: as it Frysk op in stuit net mear as eigen oanfield wurdt, dan soenen de bewuste brûkers, byg. de Fryske bewegers, har wolris net mear om it Frysk bekroadzje kinne. Dat soe sûnder mis in noch sterkere ynfloed fan it Hollânsk fan gefolgen hawwe. Boppedat soe it Frysk oan status ferlieze en it soe foar 't neist it muoisume proses fan domeinferovering oerjaan moatte. Boppedat soe de miening fan bûtensteanders oer it Frysk grif negatyf beynfloede wurde: it soe as 'mingtaaltsje' net folle oansjen hawwe, amper de muoite wurdich om te bewarjen (en te subsidiearjen).

Ek de offisjele domeinen, byg. ûnderwiis, amtlik ferkear en de media, hawwe ferlet fan regels. De hjoeddeiske sitewaasje, dêr't al hiel wat yn fêstlein is, lykas de stavering en yn it algemien it skriftlik taalgebrûk, hâldt foar guon taalbrûkers dochs noch tefolle ûnwissichheden yn. Yn dat ferbân kin men begryp hawwe foar Hiemstra syn opfettingen: 'In amtner wol it graach goed dwaan en gjin flaters meitsje. It is gjin echte oplossing, as wy sizze dat it Frysk sa'n romme noarm hat, dat it allegearre wol kin of dat er der mar wat makliker yn wurde moat. It koe wolris tefolle tsjin de amtlike eksistinsje yngean' (Hiemstra 1983: 148). Dat mei foar guon dy't yn de lúkse posysje ferkeare dat se de kost fertsjinje mei de stúdzje fan it Frysk en sadwaande goed op 'e hichte binne mei de noarmproblematyk, frjemd lykje, wy moatte ús goed realisearje, dat amtners en ek learkrêften yn it (basis)ûnderwiis faak in smelle en breklike basis yn it Frysk hawwe (in minne of te koarte oplieding, gjin rie witte mei de komplekse taalsitewaasje yn Fryslân te min maatskiplike twang om Frysk (goed) te behearskjen). It net oanjaan fan dúdlike regels is oars ek yn striid mei it wêzen fan it ûnderwiis, dat learlingen ommers altiten foarhâlde wol wat wier, goed ensfh. is.

Al liket it miskien oars, it foargeande is gjin pleit foar stringe, unifoarme regels: yn dy posysje ferkeart it Frysk net en, dêrmei gearhingjend, dêrfoar binne de ferskillen tusken sawol learlingen as ûnderwiistypen te grut, in feit dêr't Hiemstra (1983: 149) yn syn pleit foar in strakke noarm te min each foar hat. It liket my ta, dat de learkrêft by syn stribjen nei (fierdere) normearing net allinne rekken hâlde moat mei de konkrete taalfoarmen dêr't it om giet, mar ek mei de (yn syn sitewaasje jildende) noarmtradysje, de posysje fan it Frysk en syn haaddialekten yn it algemien, de taalachtergrûn fan de learlingen, it type ûnderwiis en it doel dêrfan, it tal oeren en net te ferjitten syn eigen ideeën op it stik fan noarmsaken. Hy sil beseffe moatte, dat de noarm primêr it resultaat is fan de posysje fan it Frysk en net oarsom (sj. ek Breuker 1983: 138) Sa'n fisy stelt hege easken oan de learkrêft en de taalbrûker yn it algemien: hy kin ommers net meganysk it wurdboek, lit stean in listke mei foarskriften of, noch in stap fierder, mei al of net tastiene foarmen, pakke en dat as de bibel brûke. Dat nimt net wei, dat ûnder de meast geunstige omstannichheden (genôch kennis en tiid) de learkrêft syn learlingen safier bringe kin, dat se op basis fan in goed ynsjoch yn de noarmproblematyk sels in noarm kieze kinne. Dat idee is hielendal net sa revolusjonêr: minsken kieze ek sels foar byg. politike, religieuze en etyske opfettingen en wat de noarm oangiet, hoecht men dan, sjoen de praktyk, net bang te wêzen, dat dy al te fier fan de algemiene noarm ôfstean sil.

7. *Koarte bibliografy taalnoarm fan it hjoeddeiske Westerlauwerske Frysk*

Yn it foargeande haw ik besocht om it tema fan de stúdzjeden yn in wat wider ramt te setten. Dat ik dêrby mar op inkelde aspekten fan de noarmproblematyk yngean koe, seit himsels. Om de lêzer dy't mear wol, fierder te helpen, jou ik yn dizze paragraaf in oersjoch fan de belangrykste literatuer oer noarm. Sa't út de titel hjirboppe al bliken docht, behein ik my dêrby ta it Westerlauwerske Frysk. Fierder lis ik de klam op sa likernôch de lêste tsien jier; as ik earder ferskynde stúdzjes neam, dan hawwe dy op ien of oare wize noch aktuele wearde. It oersjoch falt yn fjouwer, mei inoar gearhingjende, ûnderdielen út inoar. Yn it earste skift jou ik bibliografyen, hân- en learboeken (yn in romme betsjutting). De ôfdielingen II oant en mei IV omfiemje lytsere of gruttere stúdzjes op dielgebieten. Under II binne wurken oer taalnoarm yn ingere sin te finen, wylst yn III ('Ynterferinsjes en ûntlieningen') en IV ('Standertfrysk - Dialekten') dêroan besibbe ûnderwerpen oan 'e oarder komme.

I. BIBLIOGRAFYEN, HAN- EN LEARBOEKEN

1. *Bibliografie van de Friese taal- en literatuurwetenschap*. Yn: *Bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap*. Antwerpen/Brussel/ 's-Gravenhage [ferskynt sûnt 1970].
2. Ph.H. Breuker. *Oriëntatie in de Frisistiek*. Ljouwert/Leeuwarden, 1985.
3. N. Århammar. 'Friesische Dialektologie'. Yn: *Zeitschrift für Mundartforschung 1968*. Beihefte - neue Folge nr. 5 [= Festschrift für Walther Mitzka], s. 264-317.
4. J.J. Hof. *Friesche Dialectgeographie*. 's-Gravenhage, 1933.
5. L. Pietersen. *De Friezen en hun taal; een onderzoek naar de lees- en spreekgewoonten in Friesland en naar de houding ten aanzien van het Fries*. Drachten, 1969.
6. D. Gorter e.o. *Taal yn Fryslân; ûndersyk nei taalgedrach en taalhâlding yn Fryslân*. Ljouwert, 1984.
7. L. Pietersen. *Taalsociologie; minderheden, tweetaligheid, taalachterstand*. Groningen, 1980².
8. *The Sociology of Frisian* [= nû. 64 (1987) fan it *International Journal of the Sociology of Language*].
9. K. Boelens e.o. *Twataligens; ynlieding yn ûnderskate aspekten fan de twataligens*. Ljouwert, 1981³.
10. P. Breuker e.o. *Bydragen ta de didaktyk fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis*. Grins/Ljouwert, 1982.
11. P. Breuker e.o. *Foar de taalspegel; koart oersjoch fan Hollânske ynslûpsels yn it Frysk*. Ljouwert, 1984.

II. NOARM

1. J.J. Hof. 'De mearfoarmigens yn it skreaune Frysk'. Yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 23 (1952), s. 35-40; 61-65; 87-89.
2. G. v.d. Woude. 'Frysk Underwiis en Standertfrysk'. Yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 24 (1953), s. 29-35; 54-58.
3. B. Sjölin. 'Tien stellingen over de Friese taalwetenschap'. Yn: *Us Wurk*, jrg. 26 (1977), s. 25-32.
4. J. Hoekstra. 'Taalnoarm, ûnderwiis en frisistyk'. Yn: *Forslach YSF-konferinsje 1978*. S.p., s. j., s. 8-9.
5. S.T. Hiemstra. 'Suske en Wiske yn it Frysk, in gaadlik learmiddel?'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 51 (1980), s. 12-13.
6. H. Bremer en J. Hoekstra. 'It Fryske tekenteltsje ûnder 'e ienhydswoarststopperstomme'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 51 (1980), s. 144-148.
7. A. Feitsma. 'Mieningen oer de Fryske taalnwarm 1-10'. Yn: *Fryx; tydskrift foar polityk en kultuer*, jrg. 2-3 (1981-1982). Ek publisearre as: 'Geschiedenis en karakter van de friese norm'. Yn: J. de Rooij (red.). *Variatie en norm in de standaardtaal*. Amsterdam, 1987, s. 57-70.
8. W. Veeman. 'Taalnorm en onderwijsvisie bij het vak Fries in het V.O.' Yn: *Fryx; tydskrift foar polityk en kultuer*, jrg. 4 (1983), nû. 2, s. 33-40.
9. T. Feitsma. 'It spesifyke karakter fon de Fryske taalnwarm'. Yn: *Fryx; tydskrift foar polityk en kultuer*, jrg. 4 (1983), nû. 3, s. 48-51.
10. P. Breuker. 'In maatskiplik en ûnderwiiskundich ramt foar de noarm fan it Frysk'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54 (1983), nû. 7, s. 137-141.
11. S.T. Hiemstra. 'Noarm en ynterferinsje'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54 (1983), nû. 8, s. 147-152.
12. H. Sijens. 'Taalnoarm is by AFUK-lesjouwers net gelyk'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 55 (1984), s. 260-261.
13. S.T. Hiemstra. 'Noarm en learmiddels folwoeksene-ûnderwiis'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 58 (1987), s. 82-84.

III. YNTERFERINSJES EN UNTLIENINGEN

1. D. Kalma. 'Suver Frysk'. Yn: *Sljucht en Rjucht*, jrg. 30 (1926), s. 261-263, 277-278; 289-290; 304-306; 361-362; 373-374.
2. D. Kalma. 'For suver Frysk'. Yn: *De Pompeblêdden* jrg. 13 (1940), s. 19-22; 44-47; 61-64; 81-84.
3. G. v.d. Woude. 'Hwat moat dat frjemde wurd?' Yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 31 (1960), s. 38-41.
4. G. v.d. Woude. 'It Frysk en de oare talen'. Yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 32 (1961), s. 200-204; jrg. 33 (1962), s. 11-15; 121-123; jrg. 34 (1963), s. 25-29; 122-125; jrg. 35 (1964), s. 62-65; jrg. 36 (1965), s. 55-58; 147-151.

5. P. Gerbenzon. 'Verfriesing en vernederlandsing van de Griekse, Latijnse en Franse leenwoorden in het Fries'. Yn: *Us Wurk*, jrg. 11 (1962), s. 40-48.
6. B. Sjölin. 'In rimmetikige perfester mjrkes? In pear kanttekeningen bij de ynternasjonalismen yn it Frysk'. Yn: T. Hoekema e.o. (red.). *Flecht op 'e koai; stúdzjes oanbean oan Prof. dr. W.J. Buma ta syn sechstichste jierdei*. Grins 1970, s. 189-192.
7. A. Feitsma. 'Onderzoek naar tweetaligheid in Friesland'. Yn: A. Feitsma en M. v. Overbeke. *Tweetaligheidsproblemen*. BMDC XLI. Amsterdam, 1971, s. 5-21.
8. B. Sjölin. 'Min Frysk'; een onderzoek naar het ontstaan van transfer en 'code-switching' in gesproken Fries. *Estrik* 53. Grins, 1976.
9. B. Sjölin. 'Het 'Min Frysk'-model - een kommentaar'. Yn: *Us Wurk*, jrg. 33 (1984), s. 47-50.
10. Th. Dijkstra en S.T. Hiemstra. *Schooltypen en interferentieproblematiek bij van huis uit friestalige kinderen; een toetsingsonderzoek naar de invloed van de taligheid van de school op het vóorkomen van morfologische interferenties bij van huis uit friestalige kinderen op het homogeen friestallig platteland*. S.p., 1977.
11. P. Breuker. 'De takomst fan it Frysk: standerdisearje of fierder forhollânskje'. Yn: *Us Wurk*, jrg. 28 (1979), s. 51-64.
12. Kommissje Taalsoarch. *Taalspegel*. Leeuwarder Courant, 1-3-'80-
13. G. Eising e.a. *Een onderzoek naar interferentie in de vervoeging van het zwakke werkwoord en de volgorde in de bijzin in het Fries van Abbega*. Groningen, 1981 (ynterne publikaasje).
14. P. Breuker. 'Ta de oergong -ke > -tsje yn it ferlytsingswurd'. Yn: *It Beaken*, jrg. 44 (1982), nû. 2, s. 85-95.
15. P. Breuker. 'Oer it lienen fan bûne morfemen út it Hollânsk yn it Westerlauwerske Frysk'. Yn: N.R. Ârhammar e.o. (red.). *Miscellanea Frisica; in nije bondel Fryske stúdzjes*. Assen 1984, s. 219-228.
16. K.C. Scholten. *Taalhantearring troch HAVO-isten*. S.p., s.j. [1981] (ynterne publikaasje).

IV. STANDERTFRYSK - DIALEKTEN

1. J.J. Hof. *Is der in Fryske tael?* Ljouwert, 1913.
2. G.A. Gezelle Meerburg. 'Hawwe wy forlet fan in Standert-Frysk?' yn: *Frysk Studint-almenak* 1947, s. 104-107.
3. Y. Poortinga. 'De opbou fan de Fryske literatuertael oan it bigjin fan de 19de ieu'. Yn: K. Dykstra e.o. (red.) *Fryske Stúdzjes oanbean oan Prof. Dr. J.H. Brouwer op syn sechtichste jierdei 23 augustus 1960*. Assen, 1960, s. 313-326.
4. G.v.d. Woude. 'Standaardtaal en dialekt in Friesland'. Yn: *Taal en Tongval*, jrg. 12 (1960), s. 9-23.
5. F.J. Bergstra. 'It dialekt, de lange teannen en it minderwaardichheidskomplex'. Yn: *De Tsjerne*, jrg. 17 (1962), s. 30-35; 59-67; 98-108.

6. D.A. Tamminga. 'It sprutsen en skreaune Frysk'. Yn: *De Tsjerne*, jrg. 21 (1966), s. 468-479.
7. P. Jørgensen. 'Zum Problem der friesischen Schrift- und Hochsprache'. Yn: H.D. Meijering e.o. (red.). *Studia Frisica; in memoriam Prof. dr. K. Fokkema 1898-1967 scripta*. Grins, 1969, s. 149-161.
8. G. van der Woude. 'Taal en dialekt in Friesland'. Yn: W. Pée en G. v.d. Woude. *Taal en dialekt*. BMDC XXXIX. Amsterdam, 1970, s. 26-44.
9. F.J. Bergstra. 'Moedertaal en kultuurtaal'. Yn: *It Beaken*, jrg. 33 (1971), s. 177-187.
10. G. v.d. Woude. 'Sprektael en skriuwtael'. Yn: *De Pompeblêdden*, jrg. 43 (1972), s. 151-154 en 174-176.
11. F.J. Bergstra. 'Twatalichheit, meartalichheit, ûndertalichheit' yn: *Philologia Frisica a° 1972*. Ljouwert, 1974, s. 14-23.
12. G. v.d. Meer. 'Standert en stavering'. Yn: *Trotwaer*, jrg. 9 (1977), s. 196-198.
13. Tr. Riemersma. 'Goed en ferswarge Friesk!'. Yn: *Trotwaer*, jrg. 9 (1977), s. 198-202.
14. K.F. v. d. Veen. 'De frekwinsjeferhâlding fan inkelde dialektyske farianten'. Yn: *It Beaken*, jrg. 43 (1981), s. 30-53.
15. K.F. v. d. Veen. 'Yndieling en relative ôfstân fan Fryske plattelânsdialekten'. Yn: *Philologia Frisica a° 1984*. Ljouwert 1986, s. 10-60.

BIBLIOGRAFY

- Beliedsrapport 1984 *Beliedsrapport ynstânsje foar taalûntjouwing en taalkundige bystân*. Ljouwert, 1984.
- Breuker 1979 P. Breuker. 'De takomst fan it Frysk: standerdisearje of fierder forhollânskje'. Yn: *Us Wurk*, jrg. 28 (1979), s. 51-64.
- Breuker e.o. 1982 P. Breuker e.o. *Bydragen ta de didaktyk fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis*. Grins/Ljouwert, 1982.
- Breuker 1983 P. Breuker. 'In maatskiplik en ûnderwiiskundich ramt foar de noarm fan it Frysk'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54 (1983), s. 137-141.
- Breuker e.o. 1984 P. Breuker e.o. *Foar de taalspegel; koart oersjoch fan Hollânske ynslûpsels yn it Frysk*. Ljouwert, 1984.
- Dam 1987 E. Dam. "'Mem, hoe âld is tante Muoike?'" Yn: *Frysk & Frij*, 19 septimber 1987, s. 5.
- Feitsma 1971 A. Feitsma. 'Onderzoek naar tweetaligheid in Friesland'. Yn: A. Feitsma en M. v. Overbeke. *Tweetaligheidsproblemen*. BMDC XLI. Amsterdam, 1971, s. 5-21.
- Gorter e.o. 1984 D. Gorter e.o. *Taal yn Fryslân; ûndersyk nei taalgedrach en taalhâlding yn Fryslân*. Ljouwert, 1984.
- Hiemstra 1983 S.T. Hiemstra. 'Noarm en ynterferinsje'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54 (1983), s. 147-152.
- Hiemstra 1987 S.T. Hiemstra. 'Noarm en learmiddels folwoeksene-ûnderwiis'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 58 (1987), s. 82-84.
- Jelsma 1988 G. Jelsma. 'It wurk fan de taalnoarm-kommisje'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 59 (1988), s. 70.
- Jelsma en Riemersma 1987 G. Jelsma en A. Riemersma. *Skroei; bondel oarspronklike jongereinferhalen*. Ljouwert, 1987.
- Jonkman 1982 R.J. Jonkman. *Paadwizers; een onderzoek naar de sociale beoordeling van enkele in Friesland gesproken taalvariëteiten m.b.v. de matched-guise techniek*. Groningen, 1982 (kandidaatsskripsje Nederlânsk RUG; net publisearre).
- Jonkman 1987 R. Jonkman. 'In tuskenstân oer it Frysk; it Frysk yn de NIPO-enkête'. Yn: *De Stiennen Man*, jrg. 43 (1987), nû. 3, s. 2-5.
- Pietersen 1969 L. Pietersen. *De Friezen en hun taal; een onderzoek naar de lees- en spreekgewoonten in Friesland en naar de houding ten aanzien van het Fries*. Drachten, 1969.
- Pietersen 1980² L. Pietersen. *Taalsociologie; minderheden, tweetaligheid, taalachterstand*. Groningen, 1980.
- Straatsma-Westerhof 1988 K. Straatsma-Westerhof. 'Kursus praktysk taalgebrûk by Radio Fryslân'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 59 (1988) s. 10-11.
- De Vries 1987 J.W. de Vries. 'De standaardtaal in Nederland'. Yn: J. de Rooij (red.). *Variatie en Norm in de Standaardtaal*. Amsterdam, 1987, s. 127-141.